

nologici sul greco antico. Rassegna critica) s popisom bibliografije (35 jedinica), dok E. Arcaini, u kratkom radu pod naslovom *Ricerca, insegnamento e informazione linguistica. Il »Centre for Information on Language Teaching«*, najavljuje novu rubriku časopisa *Lingua e stile* i piše o obnovi nastave jezika na temelju suvremenih metoda, te o britanskom »Centre for Information on Language Teaching« (CILT) opisujući njegovu organizaciju, rad i važnost i zaključujući riječima »Primjer koji treba slijediti«.

U trećem i posljednjem broju najprije R. Barilli daje prilog pod naslovom *Alcuni problemi epistemologici relativi al Corso di Linguistica Generale*; u njemu autor studira veze i podudarnosti između fundamentalnoga de Saussureova djela i onovremene logike, sociologije i drugih grana nauke (Bergson, Husserl, Durkheim). Nakon toga V. Barnett (u radu *Opposizioni morfologiche nella diacronia strutturale*) ističe autonomnost dijakrone morfologije i razvija teoriju o dijakronom aspektu morfoloških opozicija, s posebnim obzirom na tzv. asimetrične opozicije. U opozicijama obično najprije nestaje označeni član; nadalje morfološke opozicije ne tvore samo sinkronu nego i dijakronu organizaciju. Svoje postavke ilustrira autor primjerima iz slavenskih jezika. – E. T. Saronne (*Per un'analisi semantica strutturale dell'italiano: struttura sintattica, struttura semantica e contenuto nella determinazione della sinonimia e dell'omimia degli enunciati*) nastoji usporednom određenih primjera dokazati da formalna analiza ne dokazuje uvijek i semantičke razlike. Autor razlikuje sintaktičku strukturu, logičko-se-

mantičku strukturu i značenje te ilustrira kako pojedine grupe primjera dijele neke od tih faktora, dok druge nemaju nijedan zajednički. – Slijedi članak *Struttura, funzione, valore di »andare + participio passato«* kome je autor V. Lo Cascio. Studirajući s trasfornacionalnog stanovišta primjere konstrukcije kao npr. *questa lettera va ricopiata* (recenzentov primjer), autor se ne slaže s nekim prethodnim radovima (A. Leone, G. Herczeg) i smatra sintagmu *andare + particip* pasivnom, uz određene uvjete (radnja mora biti još moguća u budućnosti, glagol *andare* ne može biti u složenom obliku). Tom prilikom razmatra i pasivnu transformaciju uopće, utvrđujući za nju dva uvjeta: logički subjekt ne smije koincidirati s gramatičkim, a iz pasivne su rečenice isključeni direktni objekti (tzv. oblici grupe L-, tj. nenaglašene lične zamjenice u funkciji objekta). U sintagmi *andare + particip* ne mora biti izražen tzv. *agente* (logički subjekt), ali se ona ipak može smatrati pasivnom i zato što nominalna sintagma u funkciji *agente* nije bitni sastavni dio minimalne talijanske rečenice. – C. Melli komentira rad J. Lacana na području psihoanalize i lingvističke (*Lacan: psicoanalisi e linguistica*), G. Calboli daje još jedan prilog proučavanju latinske sintakse s pozicija glosematičara i Chomskoga (*Sintassi latina e linguistica moderna*) ističući na kraju korist suvremenih metoda za proučavanje antičkih jezika, ali i obratno, koliko primjena novih metoda na klasične jezike može koristiti tim metodama. Napokon, o metriki prvih Danteovih kancona piše M. Pazzaglia (*Note sulla metrica delle prime canzoni dantesche*).

Pavao Tekavčić

ZBORNİK O DANTEU (1265–1965)

Beogradski Univerzitet, Filološki fakultet, Seminar za italijanski jezik i književnost. Uredivački odbor: dr Fros Sekvi (odgovorni urednik), dr Momčilo Savić, dr Nikša Stipčević, Beograd, Prosveta, 1968, VIII + 203 str.

Treća Danteova proslava u posljednjih stotinu godina (1865, 1921, 1965) u potpunosti je potvrdila svjetsku rasprostranjenost i trajno značenje Pjesnikove riječi. Inicirana kao priznanje ljudske veličine i umjetničkog savršenstva Danteova djela, ova je proslava okupila poznavaoce i ljude dobre volje sa svih kon-

tinena ovoga našeg podijeljena a ipak jedinstvena svijeta, koji je, iskazujući poštovanje jedinstvenoj i neponovljivoj poeziji besmrtnog Fiorentina, još jednom provjerio i vlastito nerazorivo zajedništvo onih najdubljih, humanih i kulturnih interesa i htijenja što ne dijele već povezuju.

Smotra tih bezbrojnih aktivnosti što su se redale u gotovo svim zemljama svijeta od proljeća 1965. do proljeća iduće godine mogla bi ispuniti omašan svezak (pa nije sasvim potpun ni velik bibliografski pregled Enza Esposito, objavljen kao knjiga: *L'Italia e il mondo per Dante*, Firenca, 1968, XII + 164 str.). U tom kolu nije mogla izostati pa ni zaostati naša zemlja, gdje su brojni kulturni i javni radnici, književnici i stručnjaci dali svoj prilog svjetskoj proslavi Dantea, pjesnika kojega su u našim krajevima, a osobito u Hrvatskoj, poznavali i čitali već od druge polovice XIV stoljeća i koji je ostavio traga već u djelima naših najstarijih književnika (usp. J. Torbarina, »Dante in Old Croatian Poetry«, *Studia Romanica et Anglicana Zagrabienia*, odsad SRAZ, br. 19–20/1965, str. 5–37). Od tih domaćih manifestacija spomenimo tek svečani skup održan u Jugoslavenskoj akademiji znanosti i umjetnosti dne 26. svibnja 1965. i predavanja koja smo tom prilikom čuli (obj. u *Dante i mi*, o 7000-godišnjici rođenja, Zagreb, JAZU, 1965, 54 str.), poseban svezak povremene publikacije Filozofskog fakulteta u Zagrebu, posvećen Danteu (SRAZ, br. 19–20/1965, 220 str.), dvije slovenske publikacije (*Dante 1265–1965*, Studijska knjižnica v Kopru ob 700-letnici pesnikovega rojstva, 32 + XII str.; *Onorate l'altissimo poeta*, Ob sedamdesetletnici Dantejevoga rojstva 1265–1965, Nova Gorica, Goriska knjižnica, 1965, 32 str.), a Akademik dr Mirko Deanović, član talijanskoga Nacionalnog komiteta za proslavu 700-godišnjice Danteova rođenja (u koji je bilo pozvano na suradnju i 12 najuglednijih stranih dantista i talijanista) objavio je iscrpan »Izvještaj o sudjelovanju na proslavi Dantea u Italiji o 700-godišnjici rođenja« (*Ljetopis*, JAZU, knj. 72, 1968, str. 449–454).

U kronici koju smo objavili dok je proslava još trajala (usp. M. Zorić, »Celebrazioni dantesche in Jugoslavia«, SRAZ, cit. sv., str. 209–219) najavili smo i najopsežnije naše izdanje te vrsti, koje su tada, potkraj 1965. pripremali beogradski talijanisti na čelu s profesorom Erosom Sequijem, šefom katedre za talijanski jezik i književnost na Filološkom fakultetu Univerziteta u Beogradu. Sada je ta lijepo opremljena knjiga izašla u solidnu i ukusnu tipografskom ruhu, u čistu i korektnu slogu, na dva pisma i

nekoliko jezika (prilozi i sažeci napisani su na srpskohrvatskom, slovenskom i talijanskom jeziku). Inicijativi beogradskog Seminara za talijanski jezik i književnost pridružila se talijanska katedra ljubljanskog Univerziteta, a neophodnu su financijsku pomoć osigurali Sekretarijat za kulturu SR Srbije i Rektorat Beogradskog univerziteta, odnosno nadležne ustanove SR Slovenije. Prilozima su se pridružili dr Radovan Vidović iz Splita i dr Pavao Galić iz Zadra.

Najopsežniji je prilog R. Vidovića – »Dante nelle traduzioni croate e serbe« (str. 89–157) –, doktorska disertacija vriednoga i plodnog hrvatskog komparatista, objavljena prethodno u splitskim *Mogućnostima* (X/1963, str. 748–767, 874–886), u firentinskim *Studi danteschi* (1963, vol. XL, str. 401–441), u knjizi *Analize i studije* (Split, 1965, str. 73–206), a u vrlo sažetu obliku i u *Atti del Congresso Internazionale di Studi Danteschi* (Firenca, 1966, str. 451–455). O iscrpnoj i temeljnoj Vidovićevoj studiji već se dosta pisalo (usp. npr. prikaz dra Josipa Jerneja objavljen u SRAZ, cit. sv., str. 206–208): općenito je istaknut golem napor našega autora koji je prikupio brojne podatke, otkrio nove i dosad nepoznate prevodioce Dantea u Hrvata i Srba i napravio zasad najkompletniji kritički i kronološki pregled prevodilaca i prijevoda Danteova pjesništva u nas. Vidovićevu se sakupljačkom i kritičkom naporu u ovom trenutku malo što može dodati, a sigurno je da će njegova studija biti temeljem i budućih istraživanja Danteova prisustva – na prevodilačkom planu – u hrvatskim i srpskim krajevima (usp. i naš prilog »Il poeta croato Ante Tresić Pavičić e la poesia di Dante«, *Atti del Congresso Internazionale di Studi Danteschi*, cit., str. 525–541; obj. prethodno u SRAZ, cit. sv., str. 111–129. i u *Kolu*, Zagreb, III/CXXIII/1965, br. 8, str. 275–289). Vidović je analizirao djelo 45 naših prevodilaca Dantea, donijevši sažetu no iscrpnu karakteristiku rada svakoga od njih (pri tom 17 prevodilaca do sada nije bilo obrađivano). Osim toga, on je »pronašao – dijelom ili u cjelini – i u rukopisu proučio te opisao i ocijenio« prijewe Sassa, Vija, Miličića, Vuletića i Smerdela. No Vidovićevoj erudiciji i filološkoj akribiji ravna je njegova egzaktnost i rigoroznost u interpretaciji metričkih i ritmičkih osobina stiha tih naših prevodilaca, što je, za-

cijelo, neophodan temelj modernoj stilsko-strukturalnoj analizi prevodilačke djelatnosti. Daleko bi nas dovelo kada bi i pokušali pratiti Radovana Vidovića u njegovim statističkim i stilističkim sondazama koje je popratio dijagramima o procentualnoj frekvenciji naglašenosti pojedinih slogova u Dantea i sedam naših prevodilaca (Tresića, Lozovine, Stanojevića, Živojinovića, Vuletića, Nazora i Kombola). Na primjeru V pjevanja *Pakla* (u nas je prevedeno čak 22 puta!) Vidović je preveo usporedbu ritmičkih konstanti na 10. slogu stiha, očuvanih motiva na 10. te 4. ili 6. slogu, očuvanih vokala izvornika i vjernosti pjesnikovoj misli. Tako je temeljitom znanstvenom raščlambom uglavnom potvrdio zaključke prethodnih, pretežno »impresionističkih« ocjena o izvrsnosti i primatu Kombolova prijevoda, o parcijalnim rezultatima Tresića, Nazora i drugih, ali je tim već poznatim kritičkim stavovima dodao i novih opazaka i saznanja, te, u svakom slučaju, egzaktno provjerio više ili manje tačne dojmove svojih prethodnika.

Zbornik o Danteu otvara kraća no dragocjena studija »Dvojne rajске vode Božanstvene komedije« (str. 1–12), kojoj je autor beogradski klasički filolog dr Miron Flašar. Naziv »Eunoje koja sa Letom teče granicom Danteova zemaljskog raja« nisu dovoljno protumačili Danteovi egzegete, pa Flašar uvjerljivo, i na osnovu bogate znanstvene literature, ukazuje na mogućnost da se te dvojne rajске vode (vode sjećanja i zaborava) objasne kao »izdanak orfičko-platoničarskog simbola Lete i Mnemosine« (str. 10). U kršćanskoj apokrifnoj književnosti na grčkom jeziku (npr. tzv. *Narratio Zosimi*) umjesto *Mnemosyne* nalazi se termin *Eumeles*. a u gnostičkim spisima ima oblika sasvim bliskih grčkoj *Protonoë*, koju također spominje Dante. Prema tome, on nije »izmislio« rajsku rijeku, njezino ime i značenje, a izvor tom simbolu očito nije našao u ortodoksnim spisima. Možda ga zbog toga i ne spominju najraniji komentatori.

Akademik dr Stanko Škerlj piše o značajnim slovenskim odrazima Danteove poezije (Prešern!) i o starijim poznavao-cima njegova djela (Čop), ali novost je njegova studioznog priloga otkrće mnogo starijeg traga poznavanja *Božanstvene komedije* na slovenskom tlu (»Ob enem najstarejših sledov Dantejeve pesnitve na slovenskih tleh«, str. 13–19). Radi se o

citatima iz *Čistilišta* i *Raja* koje je nepoznati talijanski kastavljac dviju propovijedi uklopio u svoj vjersko-moralizatorski tekst, što je dio rukopisnog kodeksa na latinskom i talijanskom jeziku (čuva se u Nacionalnoj Univerzitetškoj biblioteci u Ljubljani). Zbornik je vjerovatno nastao u sjevernoj Italiji u prvoj polovici XVI stoljeća, no lako je moguće da su i slovenski propovjednici, koji su se njime služili, upoznali Dantea makar i takvim posrednim putem. Napomenimo, da smo kodekse po sadržaju i namjeni veoma slične našli u knjižnici samostana franjevac konventualaca u Šibeniku. Tu je zapisan na talijanskom jeziku sadržaj Danteova *Pakla*, uz neke druge tragove zanimanja za talijansku književnost (Petrarca, Jacopone). Nastali su također na mletačkom talijanskom području, negdje u drugoj polovici XV stoljeća ili početkom XVI, a bili su i u rukama domaćih ljudi koji su ih čitali ili prepisivali (usp. M. Zorić, »Rukopisi na talijanskom jeziku u biblioteci franjevaca konventualaca u Šibeniku«, *Radovi Historijskog instituta JAZU u Zadru*, knj. XIII–XIV, u tisku).

Stipčevićeva analiza Gramscijeve interpretacije Danteove *Komedije*, posebice čuvenoga X pjevanja *Pakla*, originalan je doprinos proučavanjima Gramscijeve kritičke misli i suvremene danteovske kritike (»Gramši o Danteu«, str. 31–44). Zaključci dra Nikše Stipčevića opravdani su i prihvatljivi: Gramscijev pristup tzv. »Farinatinu pjevanju« primjer je moderne poetske analize i ukazuje na moguću novu metodologiju, koja se može primijeniti na cijelu *Božanstvenu komediju*, jer, u takvu je pristupu prevladana antinomija poezije i »strukture«, što ju je tako radikalno i neopozivo definirao Benedetto Croce. Gramsci je međutim imao ne može govoriti o nekom njegovu »primatu«, kao što je neporeciva i činjenica značajnih prethodnika (Pescolo), pa se da su njegove lucidne primjedbe o problemima egzegeze Danteova pjesništva zadugo ostale nepoznate i nisu mogle djelovati na razvitak novije kritike o Danteu. Ipak, suvremena strujanja u dantistici potvrđuju značenje Gramscijeve susreta s Danteovim tekstom. Vrijeđan Stipčevićev prilog dio je njegove doktorske disertacije koja je već objavljena kao posebna knjiga, u nas i u Italiji (*Književni pogledi Antonija Gramšija*, Beograd, 1967, 238 str.; *Gramsci e i*

problemi letterari. Milan, 1968, 208 str), a pozitivno je ocijenjena i od naše i od talijanske kritike (usp. SRAZ, br. 24/1967, str. 269-272; G. Petronio u *Problemi*, Palermo, 1969, br. 13, str. 590-592). Veselin Kostić proučio je tragove poznavanja Dantea u engleskoj književnosti druge polovice XVI stoljeća, zaključujući da izravan utjecaj talijanskog pjesnika na engleske književnike elizabetinske periode nije bio ni trajan ni značajan, no i upozoravajući na do sada slabo proučene puteve kojima je *Božanstvena komedija* ipak mogla utjecati u tom razdoblju. Riječ je o neizravnom djelovanju posredstvom knjiga napisanih po uzoru na *Komediju*: to je slučaj sa Spenserovim epom *The Faerie Queene* u odnosu na Lodovicijev spjev *I trionfi di Carlo*, objavljen godine 1535. (»Tragovi poznavanja Dantea u elizabetinskoj književnosti«, str. 45-59). Radoslav Josimović osvjetlio je niz fragmenata u kojima Romain Rolland spominje Dantea, kojega je nazivao »astre sublime«, uvrstivši ga zarana u vlastiti Panteon, i to kao »najvećeg među velikima«, kao pjesnika koji »u četiri reči« može obuhvatiti »svet strasti i lepote« (»Nekoliko Rolanovih misli o Danteu«, str. 61-64). Prilozi dra Momčila D. Savića i dra Mitje Skubica lingvističke su prirode (»Il trapassato remoto nella Commedia di Dante«, str. 65-69; »Preterito semplice e composto in Dante«, str. 71-76) i nastavak su njihovih vrijednih proučavanja s područja talijanskog jezika i sintakse, osobito glagolskih oblika. Prilog Miloša Jovanovića posvećen je Dragiši Stanojeviću, zaslužnom no danas pomalo zanemarenom i zaboravljenom srpskom prevodiocu *Danteove Komedije* (obj. 1928), Ariostova *Bijesnog Orlanda* (obj. 1895-1898) i *Tasso-va Oslobođena Jeruzalema* (obj. 1957), (»Uz prvi srpski prevod Danteove *Božanstvene komedije*«, str. 77-87), a bibliografski pregled Atilija Rakara (»Dante u slovenski publicistici u obdobju od 1922. do 1964«, str. 159-162) donekle dopunjuje spomenutu studiju S. Škerlja. Zanimljiva je intencija M. D. Savića i Ivana Klajna koji su prezentirali »Prilog gradi za bibliografiju Dantea u Srbiji« (str. 163-181). Pod rukovodstvom profesora E. Sequija, nastavnici i studenti Seminara za talijanski jezik i književnost pomno su prelistali 93 časopisa u Univer-

zitetskoj biblioteci »Svetozar Marković« u Beogradu i pobilježili niz mjesta gdje se spominje Dante te neke originalne ili prevedene napise posvećene velikom Fiorentincu. Ovaj će prilog biti koristan svakom tko bude istraživao širenje Danteove pjesničke misli i oblika, iako broj odjeka i reminiscencija »uhvaćenih« u mreži beogradskih istraživača nije velik. Pavao Galić prikupio je zanimljive podatke o Danteovoj proslavi u Dalmaciji pred stotinu godina (*Celebrazioni dantesche in Dalmazia nel 1865*«, str. 183-188). Ta proslava nije bila osobito bogata događajima, ali nije prošla ni sasvim nezapaženo, pretežno zaslugom zadarskog bibliotekara Josipa Ferrari Cupillija i Splitsanina Ivana Devića. Zbivanjima oko te proslave bit će ipak više pridonijela politička i nacionalna situacija u Dalmaciji tih godina. P. Galić spominje i Fichertov kasnoromantički pjesnički sastav *Pel sesto centenario di Danta la Slavia. Canto*, o kojem smo opširnije pisali u cit. svesku SRAZ (str. 185-200) navodeći i neke druge odraze Dantea u literarnoj produkciji u Dalmaciji onoga vremena.

Na kraju ovoga bogatog zbornika – što dostojno predstavlja beogradsku katedru za talijanski jezik i književnost i njezinu kulturnu i znanstvenu djelatnost – objavljen je tekst dva nadahnuta i originalna predavanja koja su dne 18. studenoga 1965. na svečanoj akademiji u Beogradu održali prof. Velibor Gligorić, predsjednik Srpske akademije nauka i umjetnosti, i E. Sequi (»Dante Aligijeri«, str. 191-194; »Ljubav u Danteovu delu«, str. 195-203).

Neka nam bude dopušteno da ovaj škrt i letimičan osvrt što ni iz daleka ne iscrpljuje bogatu znanstvenu problematiku iznesenu u *Zborniku o Danteu*, zaključimo tačnim i aktualnim riječima Velibora Gligorića: »Prometejstvo u Danteovoj poemi upućeno je menama života čovekovog, njegovim oslobođenjima, oslobođenjima od pakla u životu i od pakla u čoveku. Prometejstvo je ono večno što je oslobodilo i njegovu pocmu od ulančenosti u srednji vek i što joj daje uvek nove snage i nove čari da genijalnim poetskim nadahnućima ljubavi i žrtve za čoveka, za njegov idealni lik. plovi suvereno i veličanstveno smerom budućnosti.«

Mate Zorić